

Arkitekturen som realitetens konst

Frank Svensson

Arkitektur III, Lund

SAMMANFATTNING

En presentation av några huvudtankar inom den marxistiska reflektions- och fördjupningsteorin

Reflektions- och fördjupningsteorin utgör en del av den kunskapsteori som skapats utifrån den dialektiska materialistiska uppfattningen av verkligheten. Reflektion och fördjupning ses som oskiljaktiga aspekter av strävandet att finna sanningen inom kunskapens olika områden. Den förnekar inte sanningens relativitet, men tar avstånd från de hållningar som avskärmar kunskapen om närmandet av det objektiva genom att skapa abstraktioner.

Subjektets återspeglning av den objektiva materiella världen uppfattas som tänkandets närmande till objektet, en kontinuerlig process av rörelse, av motsägelsernas uppkomst och upplösning. Materiens existens ses som oberoende av medvetandet, vilket däremot är beroende av materien. Medvetandet uppfattas som den organiserade materiens högsta produkt, en återspeglning av den objektiva materiella världen, den yttre verkligheten.¹

Reflektions- och fördjupningsteorin har utvecklats samtidigt med det samhälleliga tänkandets framåtskridande. Medvetandet kontrolleras genom materialiseringens praktik. Medvetandet ses inte som begränsat till individerna. Även samhälleligt organiserade former erkänns som bärare av medvetande. Detta kollektiva medvetande återspeglar de skäl och motiv som förenar människorna i olika, samhälleliga och produktiva former av verksamhet. Individernas prövning av medvetandet förenas genom individernas praktik till en hela samhällets praxis.

Redan de första försvararna av reflektions- och fördjupningsteorin erkände att kunskapen är bunden till subjektiva mål – strävanden, förhoppningar och vilja – i övergången till objektiv sanning. Emotioner och fantasi är oundgängliga i all den skapande verksamhet, som livets utvecklingsprocesser innebär.

Konsten ses, även den, som en form av medvetande. Den reflekterar den objektiva världen. Dess egen form av sanning söks i det typiska, som ett uttryck för växelverkan mellan objekt och subjekt.

Till skillnad för den sanningsform som lyder lagar och därmed kan generaliseras till en vetenskap av universell giltighet, uttrycker det typiska den lokala och särskilda händelsen. Detta innebär två olika men samspelande former av sanning, med lika stor betydelse för arkitekturen som samhällelig företeelse och som konst.

I riktning mot det samhälleligas estetik

Inom den generella historiska utvecklingen av arkitekturs estetik möter man en huvudtendens angående uppfattningen av dess objekt: den kunskap, som övervägande beaktat det byggda som bärare av det konstnärliga, börjar ersättas av den kunskap som ser rummets hela beskaffenhet som förmedlare av det arkitektoniska uttrycket. Den samhällelige materian erkänns samtidigt som bärare av det rumsliga och tidsmässiga uttrycket.

Stämningen, som utgör en överensstämmelse mellan deltagarnas livsuppfattning och platsens objektiva rumslighet och tidsmässighet, kommer att framstå som en helhetens kategori. Det rumsliga står fram som det säregna för arkitekturen. Rummet uppfattat som syntesen mellan livets akt och livets scen, erkänns som arkitekturs objekt.²

Objektet för arkitekturs estetik måste alltmer ses som former av verksamhet. Rumslighet och tidsmässighet kommer då att utgöra samspelande egenskaper av arkitekturs objekt. Ett av de viktigaste problemen, vad gäller arkitekturkunnskapens utveckling, är då att 'fånga upp' rumslighetens dynamik och göra den hanterbar för projekteringsarbetet. Detta arbete innebär ju att omvandla livets reella rörelse, dess transformation och utveckling, till medvetandets egna produkter.

Frågan om förhållandet mellan medvetande och verksamhet utgör ett problem vars lösning har en enorm betydelse för övervinnandet av begränsningarna inom såväl den s.k. funktionalismen inom arkitekturen, som inom den behaviouristiska teorin om beteendet och inom den introspektiva konceptionen av medvetandet.

Kunskapen om medvetandet har, även den, utvecklats i riktning mot att man uppfattar medvetandet som en form av verksamhet. Ett medvetande som inte visar sig i verksamhet anses som en myt. Bristen på klarhet om växelverkan mellan den yttre realitetens verkamma form och medvetandet som verksamhet beror på bristen av en entydig överensstämmelse mellan dessa båda.

Redan på 30-talet lade man fram tesen om en enhet mellan medvetande och reell verksamhet.³ Det kvarstod, dock, en antydning om att det gällde en relation mellan två självständiga företeelser. Därmed kunde den anade enheten mellan

dessa två former av verksamhet ännu inte förknippas med transformationens och utvecklingens principer. En annan svårighet som låg bakom denna forskning var begränsningen till förhållandena mellan ett subjekt, i form av en integrerad personlighet, och omvärlden.⁴

Att erkänna medvetandet som verksamhet innebar att inriktningen av fokus för dess utforskning förflyttades från subjektet, individen, till verksamhetens sociala system. Det gällde att finna de element, som förenar medvetandet och den reella verksamheten som två delar av samma system.

Handlingen kom att uppfattas som det element där vi kan återfinna subjektet, där detta förkroppsligas i verkligheten. På arkitektens område utvecklades till exempel forskning om människans förhållanden till vardagslivets alla redskap och föremål. Människornas förmåga till att vara verksamma begränsas dock inte till detta, utan omfattar även deras förmåga att önska, förnimma, begripa, och påverka den omgivande världen.

Erkänner man medvetandet som en form av verksamhet som reflekterar den reella verksamhetens sociala system – i färd med att lösa ständigt nya uppgifter inom olika typer av verksamhet – tillmäter man därmed arkitekturforskningen uppgiften att klarlägga problem angående rumsliga och tidsmässiga uttryck för betydligt flera arter av verksamhet än de som ansetts relevanta av formalismens och naturalismens estetik.

Om vi inser att de olika formerna av verksamhet samspelar inom verklighetens dynamiska helhet, att den materiella och den andliga produktionen utgör två former av samma samhälleliga produktionsprocess, så ser vi också behovet av en gestaltning i en hela samhällets skala.

Då blir inte bara den enskilda handlingen intressant för arkitektens estetik. Erkänner vi den samhälleliga materian, dess produktionsformer och dess sociala relationer, som del av det rumsliga och det tidsmässiga, blir en del av samhälleligas estetik av särskilt intresse. Då blir de omdaningar i bebyggelsen som utvecklingen av samhällets globala produktionssätt förutsätter särskilt viktiga för arkitektens estetik.

När man analyserar hur subjektet aktivt omskapar den omgivande världen, ställs man inför en överföring av människornas önsningar och avsikter till verksamhetens föremål. I den objektiva formen förlorar subjektet sin subjektivitet. Människornas färdigheter och talanger förtingligas av verksamheten. Verksamhetens form övergår till varats form och rörelsens form till föremålets form.

Men det sker samtidigt en omvänd rörelse: från föremålet till människorna. För att människornas avsikter och mål skall förverkligas i reell produktion, måste handlingarna motsvara verksamhetens natur. Den skapande verksamheten, i en hela samhällets skala, blir ett villkor och en metodik för uppnående av djupare kunskap om världen.

Denna växelverkan, mellan objekt och subjekt, på samhällets skala, visar även att människorna själva kan förtingligas under förhållanden som är styrda av makt- och egendomsintressen. Människor som har förlorat äganderätten till sina egna produktionsmedel har hamnat i ett objektets tillstånd inom samhällets arbetsprocess. Historien visar, dock, även på en hela samhällets korrigeringsprocess. Genom avskaffandet av sådana skillnader i makt och ägande kan hela befolkningen återerövra sin position som subjekt för en hela samhällets gestaltning, vilket också ger en återspeglings i arkitekturens rumsliga och tidsmässiga uttryck.

Bilden, en grundläggande kategori för arkitekturens teori och estetik

Erkännandet av arkitekturens historiska tendens, av övergången från att vara en byggandets konst till att vara en 'realitetens konst', ger upphov till olika frågor om själva gestaltungsprocessen.

En väsentlig sådan fråga gäller tankens bild av omvärlden. Detta är en fråga som har en central plats i reflektions- och fördjupningsteorin, d.v.s. teorin om medvetandet som en subjektiv återgivning av den objektiva världen. Tankens bild ses som ett medel för vägledning av våra ingrepp i den reella världen. Därmed får den nya intryck och tillåter nya ingrepp med djupare kunskap.

Tankens aktiva bilder använder sig av olika egna produkter: omedelbara sensoriella bilder, minnesbilder som lagrats i konstanta former, bilder av mentala former som analogier och idéassociationer, och idéer med olika grad av abstraktion. Detta flöde av bilder och idéer resulterar i en livsåskådningens fullständiga bild, till vilket man relaterar sina nya särskilda bilder.

Arbetet att relatera den enskilda platsens utformning till hela det samhälleliga systemets rumslighet och tidsmässighet leder till en medvetandets reflektion, där den enskilda arkitektens perception relateras till en bredare livsuppfattning och världsåskådning. Denna reflektion utvecklas i riktning mot ett samspel mellan olika former av kunskap: konsten, filosofin, historien, etiken och politiken.

Bärare av en livsåskådning och en världsuppfattning är inte enbart individer. Även samhälleligt organiserade former, såsom fackföreningar och politiska partier, kan utgöra bärare av ideologier och vara agenter för samhällelig handling. I sådana fall karakteriseras de som ideologier.

Ideologier återspeglar klassbundna intressen. En samhällelig kognitiv tendens förenar objektiva begrepp om människors relationer inbördes till Naturen i samhällelig praxis. Denna tendens samspelar med en ideologi som betingats av sociala intressen som avser att upprätthålla eller förändra de rådande samhälleliga relationerna. En förståelse av denna tendens är av största betydelse för bättre förståelse av arkitekturens tidsbundenhet.

Från borgerlig synvinkel, till exempel, anstränger man sig för att återta områden som förlorats till den holistiska arkitekturuppfattningen. Man ger sina

strukturer en ny utformning som dock inte kommer längre än till nykapitalistiska uttryck. Man ikläder sig en kvasihumanistisk hållning genom att försöka återuppväcka myten om formen i sig; man söker underkasta arkitekten en konstens egen form som något i sig, isolerat från livets dynamiska realitet.⁵

Minskade samhällsklyftor är förknippat med ökad proletarisering både inom den materiella och den andliga produktionen. Den arkitektur som strävar att motsvara proletariatets behov kommer inte långt utan fördjupad kunskap om det samhälleliga beståndets transformation och utveckling. I det samhälleligas historiska omvandling från objekt till subjekt spelar den ideologi som gynnar arbetarklassen en stor roll. Det är den som ställer överklassens ideologiska illusionism naken.

Skapande och återspeglning av verkligheten är oskiljaktigt bundna till varandra. Genom att skapa på grundval av kunskap om den reella världen, kontrollerar människan resultatet av sitt arbete, samtidigt som hon uppnår en djupare och mer exakt kunskap om naturens och samhällets utveckling.

Den skapande verksamheten intar en allt viktigare plats i människans liv. Utvecklingen av formgivning, av arkitekturen, av stadsplaneringen, tillkomsten av en 'ekologisk estetik', vittnar om nya former av estetisk verksamhet, av en konstens utveckling mot produktiva former. Vi ser dels vår tids vetenskapliga tekniska revolutions påverkan på konsten, dels framstår en annan process: det tekniska vetenskapliga produktiva systemets införlivande synsätt från den estetiska verksamheten, av konstgestaltningens metoder och av konstens uttrycksformer.

Allt detta förutsätter en högt utvecklad föreställningsförmåga hos arkitektens arbetare. Men för att drömmen, fantasin och ideologin skall komma till nytta, måste den stödja sig på den reella världens objektivitet, på människans avslöjande av naturens och samhällets utvecklingslagar. Genom sin verksamhet skapar människan sig själv och ger samtidigt ett rumsligt och tidsmässigt uttryck för livets akt och livets scen. Så bör man uppfatta arkitektens tendens mot en 'realitetens konst' i ljuset av reflektions- och fördjupningsteorin.

Frank Svensson

Noter

1. Om reflektions- och fördjupningsteorin, se:
 - Vladimir Illich Lenin, *Materialism och Empiriokriticism*. Valda verk i tio band, vol. 4, avsnittet "Rum och tid", sida 174-187, samt Kapitel VI, "Empiriokriticism och historisk materialism", sida 320-363. FRAM Bokförlag, Göteborg 1985.
 - Giulio Gioerello, *Travaux Philosophiques Marxistes en Europe Capitaliste*. Recherches Internationales nr. 96, avsnittet *Sur la Theorie leniniste du reflet et de l'approfondissement*. Les Editions de la Nouvelle Critique, Paris 1975.
 - Serge L. Rubinstein, *Vaeren och bevisthed*. Gyldendal, Köpenhamn 1967.
 - Serge L. Rubinstein, m.fl., *Grundprinciper för den Marxistiska Psykologin*. Avsnittet *Principen om sambandet mellan det psykiska och verksamheten* (sid. 209-299). FRAM Bokförlag, Göteborg 1986.
 - Aleksej Leontiev, *Verksamhet, Medvetande, Personlighet*. Avsnittet "Verksamhet och Medvetande", sida 192-247. FRAM Bokförlag, Göteborg 1986.
2. Om arkitekturens tendens mot en 'realitetens konstart' se: Georg Lichtheim Lukács, *Probleme der Ästhetik*. 10 band, Avsnittet Arkitektur.
3. Redan på 1930-talet formulerade Rubinstein tesen om en enhet mellan psyket, medvetandet och verksamheten, och betecknad: "Verksamhet och medvetande är inte två aspekter som går i olika riktningar. De bildar en organisk enhet - inte en identitet, utan en enhet". Serge L. Rubinstein, m. fl., *Grundprinciper för den Marxistiska Psykologin*. Avsnittet "Verksamhet och Medvetande", sida 259.
4. Om medvetande och personlighet se:
 - Lucien Séve, *Marxisme et Théorie de la Personnalité*. Editions Sociales. Paris 1982.
 - Aleksej Leontiev, *Verksamhet, Medvetande, Personlighet*. Avsnittet "Verksamhet och Personlighet", sida 248-362. FRAM Bokförlag, Göteborg 1986.
5. Pier Paolo Pasolini publicerade 1965 en rapport om den hållning till den konstnärliga gestaltningen, som till överklassens förmån strävar efter att återupprätta myten om formen och dess 'egna' tekniska möjligheter. Även om rapporten avsåg filmens område, så använder Pasolini begrepp ur den allmänna estetiken som gör den giltig även för arkitekturen som konstart. Tidskriften *Filmcritica*, nr. 156/157, sida 275-285, Rom 1965.